

УДК 553.04:911.372.7(477.63)

Н.Б. ПАНТЕЛЄВА

МІНЕРАЛЬНІ РЕСУРСИ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розглянуто мінеральні ресурси, як визначальний чинник розвитку соціальної інфраструктури Дніпропетровської області. Визначено сутність та роль мінерально-сировинної бази у формуванні територіально-виробничих комплексів, які в свою чергу впливають і на розвиток соціальної сфери регіону. Схарактеризований сучасний стан та названі основні проблеми соціальної інфраструктури Дніпропетровської області.

Ключові слова: регіон, мінеральні ресурси, потреби населення, родовища, територіально-виробничі комплекси, соціальна інфраструктура.

Постановка проблеми. Просторова організація господарства України має унікальні особливості, що зумовлені складною історією розвитку економіки. Галузі сучасної спеціалізації (зокрема експортної), сформувавшись наприкінці 19 століття і по сьогодні визначають роль України у міжнародному географічному поділі праці. Так, вугільно-металургійний комплекс Донбасу і Придніпров'я формує близько 50% експорту України [3].

Ці регіони підтримують таку спеціалізацію понад століття і за цей період в них виникли і загострилися численні проблеми. У той же час, з розвитком ринкової економіки, господарство України поступово диверсифікувалось, ставши більш різноманітним, зокрема за рахунок розвитку галузей переробної промисловості, сервісу, малого та середнього бізнесу. Саме нові галузі забезпечують значну частку населення робочими місцями у великих промислових центрах і визначають розвиток муніципального господарства. Просторово “наклавшись” на старі традиційні галузі, нові створюють унікальні поєднання виробничої та невиробничої сфери.

За роки незалежності України нові галузі, спрямовані на підтримку життєздатності міст, дедалі більше завойовують життєвий простір. Наскільки гармонійними можуть бути такі поєднання – складне і мало досліджене питання. Проте перелік проблем, які виникають і загострюються в процесі формування просторової організації господарства у регіонах старого промислового освоєння надзвичайно великий.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних і практичних аспектів розвитку соціально-економічних систем розроблені у фундаментальних працях М. Вебера, М. Туган-Барановського, Р. Харрода, Дж. Хікса, Й. Шумпетера, О. Топчієва, О. Шаблія та ін. Питання функціонування соціальної сфери та її матеріальної основи розглядалися у наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених та практиків. Зокрема, проблеми соціального розвитку висвітлені у роботах

О. Алимova, І. Бистрякова, Б. Данилишина, С. Дорогунцова, В. Дорофієнка, Т. Заяць, Л. Чернюк та ін. Однак, незважаючи на активні наукові пошуки у зазначеному напрямі, у сучасних реаліях залишається актуальним питання впливу мінеральних ресурсів на розвиток соціальної інфраструктури регіону.

Метою роботи є з'ясування стану мінеральних ресурсів Дніпропетровської області та особливості їх впливу на соціальну інфраструктуру регіону.

Виклад основного матеріалу. Ефективне функціонування економіки регіонів визначається забезпеченістю ресурсами. Мінерально-сировинні ресурси (МСР) – це сукупність специфічних форм мінеральної речовини, нагромадженої в надрах або на поверхні Землі, яка слугує вихідною сировиною для промислового виробництва, джерелом енергії чи для безпосереднього споживання і може бути рентабельно видобута та використана зараз або в майбутньому без нанесення шкоди іншим природним ресурсам і недопущення виникнення кризових геоекологічних ситуацій у довкіллі [6].

Мінерально-сировинні ресурси мають значний вплив на розміщення промислового виробництва, зокрема на формування територіально-виробничих комплексів. Комплексоутворююча здатність мінеральних ресурсів є важливим чинником промислового розвитку в низці господарських регіонів, це зумовлено не лише значними запасами певних корисних копалин, а й високим рівнем їх освоєння. Так, запропонована М. Паламарчуком та О. Паламарчуком [4,6] типізація мінерально-сировинних ресурсів поділяє мінеральну сировину на три класи (А, Б, В) за рівнем комплексоутворюючої активності. Наприклад, до класу А віднесені енергетичне кам'яне вугілля, залізні та марганцеві руди, уран, мінеральні води освоєння яких зумовлює формування складних територіально-виробничих комплексів мінерально-сировинного спрямування, а також підприємств каскадного типу. До класу Б віднесені кольорові метали, які забезпечують комплексоутворення локального рівня (промислові вузли і центри), а до класу В – будівельна сировина, що не має комплексоутворюючого значення.

Освоєння корисних копалин, як вже було зазначено, веде до виникнення підприємств з їх видобутку, збагачення і переробки, до формування міжгалузевих утворень із розгалуженими зв'язками. Інтенсивність цих зв'язків залежить від комплексоутворювальної здатності мінеральної сировини і техніко-економічних особливостей її переробки [1]. Якщо розвиток певної галузі потребує розміщення супутніх, допоміжних і обслуговуючих виробництв, то можна прогнозувати підвищення рівня комплексності в межах території, де функціонуватимуть промислові об'єкти.

Таким чином, мінеральні ресурси у різних аспектах впливають на формування територіально-виробничих комплексів і значною мірою визначають їх галузеву та територіальну структуру, що в свою чергу впливає і на соціальну інфраструктуру. Наприклад, спеціалізація господарства вимагає від освітнього комплексу підготовку кваліфікованих кадрів та створення наукової бази.

Освоєння мінерально-сировинних ресурсів Дніпропетровської області було розпочато у 19 ст., а саме відкриття родовищ залізних руд спричинило інтенсивний розвиток гірничо-видобувної промисловості регіону. Мінерально-сировинна база області на 29,5% складається з паливно-енергетичних корисних копалин, на 38% із сировини для виробництва будівельних матеріалів, решта – це руди металів, а також прісні та мінеральні підземні води [4]. На території області обліковано 249 родовищ і 79 об'єктів обліку (з врахуванням комплексності) різноманітних корисних копалин, з яких 94 родовища і 43 об'єкти обліку розробляються. Родовища, що розробляються, забезпечують сировиною такі галузі промисловості, як паливно-енергетична (нафта, газ, конденсат, кам'яне та буре вугілля), металургійна (ресурси залізних, марганцевих і титанових руд, флюсова та формувальна сировина, вогнетривкі глини, каоліни), хімічна (мінеральні фарби), будівельна (каоліни, керамічні глини, будівельні та скляні піски, бутове і облицювальне каміння), фарфоро-фаянсова (вогнетривкі глини, каоліни) та рекреаційне господарство (родовища мінеральних вод та грязі) тощо.

Наявність потужних запасів мінеральної сировини зумовлює високу концентрацію промислових об'єктів на території області. Концентрація промислових потужностей області перевищує середньодержавний рівень у 2 рази. У регіоні діє понад 700 основних промислових підприємств двадцяти основних видів економічної діяльності [3]. Найпотужнішими промисловими центрами області виступають Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Днепродзержинськ, Нікополь, Павлоград. Потужні промислові підприємства розташовані також у Марганці, Новомосковську, Вільногірську та Орджонікідзе.

Добувна промисловість забезпечує понад 30% загального обсягу реалізованої промислової продукції області. Так, тут добувається 18% від загального обсягу вугілля в Україні. До складу потужного гірничо-металургійного комплексу області входять 28 провідних підприємств, серед них 10 – з видобування металевих руд, у тому числі ПАТ “Марганецький ГЗК” і ПАТ “Орджонікідзевський ГЗК”, якими добувається 100% марганцевої руди в Україні та філія Вільногірський гірничо-металургійний комбінат ПрАТ “Кримський Титан”, що здійснює розробку родовища важких мінералів та їх переробку. Гірничо-збагачувальні комбінати та шахти Кривбасу видобувають майже 80% усієї залізної руди в Україні [3]. Висока концентрація родовищ корисних копалин у межах зони, сприятливе поєднання багатьох необхідних для розвитку металургійного виробництва видів сировини, спричинили формування Криворізької та Дніпровсько-Дніпродзержинської агломерації.

Територіальна організація промислових підприємств області (центри, вузли, агломерації, райони і зони) в своєму розвитку вимагає паралельного розвитку і соціальної інфраструктури. Слід зазначити, що існує багато визначень поняття “соціальна інфраструктура”, які подаються різними вченими в галузях суспільної географії, регіональної економіки, розміщення

продуктивних сил тощо. Так, О. Шаблій визначає соціальну інфраструктуру як “комплекс закладів, установ і підприємств виробничої та невиробничої сфер господарства, які виконують специфічні суспільні функції, безпосередньо спрямовані на задоволення особистих матеріальних і духовних потреб людей з метою підвищення їх життєвого рівня” [5]. Таким чином, соціальна інфраструктура – це умови, що забезпечують ефективну життєдіяльність людини, в той же час, інфраструктурні елементи діють лише в комплексі, взаємодіючи і доповнюючи один одного.

На початкових етапах розвитку територіально-виробничого комплексу, а саме промислового центру, формується соціально-побутова інфраструктура у вигляді житлово-комунального господарства, охорони здоров'я, освіти, побутового обслуговування населення, торгівлі і громадського харчування, транспорту і зв'язку. На подальших етапах формування (промисловий вузол, район, агломерація, зона) додаються елементи соціально-культурної інфраструктури. Причинами такої ситуації можна назвати: потреба у будівництві житла; необхідність в побутовому обслуговуванні та отриманні певних товарів; потреба у кваліфікованих кадрах та науковій базі; постійний приріст населення; потреба населення у відпочинку. Таким чином, розвиток промисловості спричинив і розвиток галузей соціальної інфраструктури, що задовольняла потреби населення.

Галузі соціальної інфраструктури відрізняються в промислових центрах, вузлах та агломераціях за складом об'єктів. У центрах розміщені, в основному, низові ланки інфраструктурних галузей, що надають послуги повсякденного й періодичного попиту (магазини змішаної торгівлі, їдальні, дитячі садки, загальноосвітні школи, фельдшерські пункти, клуби, комбінати побутового обслуговування тощо). У той же час, в промислових вузлах та агломераціях зосереджені поряд з низовими і верхні ланки цих галузей, підприємства й установи епізодичного попиту, культурні й медичні центри, транспортні підприємства, вищі навчальні та науково-дослідні заклади, редакції інформаційних й інших видань, банківські, страхові, юридичні, нотаріальні установи тощо.

Сучасний стан соціальної інфраструктури Дніпропетровської області можна проілюструвати статистичними показниками. Так, інвестиції в основний капітал житлового будівництва, в перерахунку на одну особу, є одними з найнижчих в Україні, у 2009 р. показник Дніпропетровської області був на рівні 38% від загальноукраїнського. Територіальна специфіка розвитку економіки полягає в тому, що основний обсяг реалізованої продукції, робіт та послуг виробляється фактично у двох містах області – Дніпропетровську і Кривому Розі (79% разом). На решту територіальних одиниць області припадає 21% обсягу реалізації товарів, виконання робіт і надання послуг до 2011 р. Доля зайнятих працівників у промисловості складає 27% від загальної чисельності економічно активного населення області, а на зайнятих у невиробничій сфері припадає 63, 3% (табл.).

Таблиця

**Кількість зайнятих працівників
за видами економічної діяльності 2011 р.**

№ п/п	Вид економічної діяльності	Усі зайняті (тис осіб)
1	Всього	1531,3
2	Промисловість	410,7
3	Будівництво	56,7
4	Торгівля, ремонт побутової техніки, готелі та ресторани	389,8
5	Транспорт та зв'язок	103,0
6	Фінансова діяльність	53,9
7	Операції з нерухомості	101,0
8	Держ. управління	63,6
9	Освіта	114,0
10	Охорона здоров'я	87,9
11	Інші види економічної діяльності	150,7

Отже, розвиток соціальної інфраструктури в Дніпропетровській області має певні проблеми, а саме:

1. Невпорядкованість відносин власності на об'єкти соціальної інфраструктури;
2. Недостатність бюджетних коштів для ефективного функціонування та розвитку відповідних об'єктів;
3. Недосконала система територіального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури;
4. Недостатній рівень кадрового забезпечення та невідповідність ринку освітніх послуг потребам ринку праці, що спричиняє диспропорції між підготовкою спеціалістів та попитом на них з боку роботодавців.
5. Низька якість послуг.

Висновки: Таким чином, можна зробити висновок, що:

- Мінерально-сировинні ресурси мають значний вплив на розміщення промислового виробництва завдяки великій комплексоутворюючій здатності;
- Розвиток промисловості вимагає і паралельного розвитку соціальної інфраструктури, яка б задовольняла потреби населення у різних видах послуг;
- Галузі соціальної інфраструктури відрізняються в промислових центрах, вузлах та агломераціях за складом об'єктів Територіальна специфіка соціальної інфраструктури області полягає в тому, що основний обсяг реалізованої продукції, робіт та послуг виробляється фактично у двох містах області – Дніпропетровську і Кривому Розі (79% разом);
- Розвиток соціальної інфраструктури області у порівнянні з загальноукраїнським рівнем має значно нижчі показники, що викликає ряд проблем, які можуть бути вирішені, як на загальнодержавному так і на місцевому рівні.

Список використаної літератури

1. Іщук С.І. Географія промислових комплексів / С.І. Іщук, О.В. Гладкий. – К. : Знання, 2011. – 375 с.
2. Немець К. До питання суспільно-географічних досліджень соціальної інфраструктури [Електронний ресурс] / К. Немець, П. Кобилін. – Режим доступу http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/8767/2/Nem_Kob.pdf.
3. Профіль Дніпропетровської області: демографія, економіка, екологія, бюджет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.ebed.org.ua/sites/expertise.one2action.com/files/repo/prof_dnipr_obl_ukr_for_website_0.pdf.
4. Сергеев В.В. Основные шляхи досягнення цілей сталого розвитку гірничо-металургійних регіонів / В. Сергеев, П. Копач / Екологія і природокористування. – 2013. – Вип. 16. – С. 167–180.
5. Социально-экономическая география Украины / под ред. проф. О.И. Шабляя. – Л. : Світ, 1994. – 638 с.
6. Сивий М.Я. Географія мінеральних ресурсів України : монографія / М. Сивий, І. Паранько, Є. Іванов. – Л. : Простір М, 2013. – 683 с.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2014.

Пантелеева Н.Б. Минеральные ресурсы как определяющий фактор в развитии социальной инфраструктуры региона Днепропетровской области

Рассмотрено минеральные ресурсы как решающий фактор в развитии социальной инфраструктуры Днепропетровской области. Определяет сущность и роль минерально сырьевой базы в формировании территориальных производственных комплексов, которые в свою очередь влияют на развитие социальной сферы региона. Охарактеризовано текущее состояние и основные проблемы социальной инфраструктуры Днепропетровской области.

Ключевые слова: регион, минеральные ресурсы, потребности населения, депозит, территориально-промышленных комплексов, объектов социальной инфраструктуры.

Panteleeva N.B. Mineral resources as a determining factor in the development of the social infrastructure of the region of Dnepropetrovsk region

This article considers mineral resources as a determining factor in the development of Dnepropetrovsk region's social infrastructure. The essence and role of the mineral resource base in the formation of clusters, which in turn influence the social development of the region. Current state and identify the key problems of social infrastructure in the Dnepropetrovsk region are characterized.

Key words: region, mineral resources, the needs of the population, territorial and industrial complexes, social infrastructure.